

MYKOLAS KRUPAVIČIUS

JONAS BASANAVIČIUS—

DIDIS TĒVYNĒS MEILĒS MOKYTOJAS



KAUNAS 1927

MYKOLAS KRUPAVICIUS.

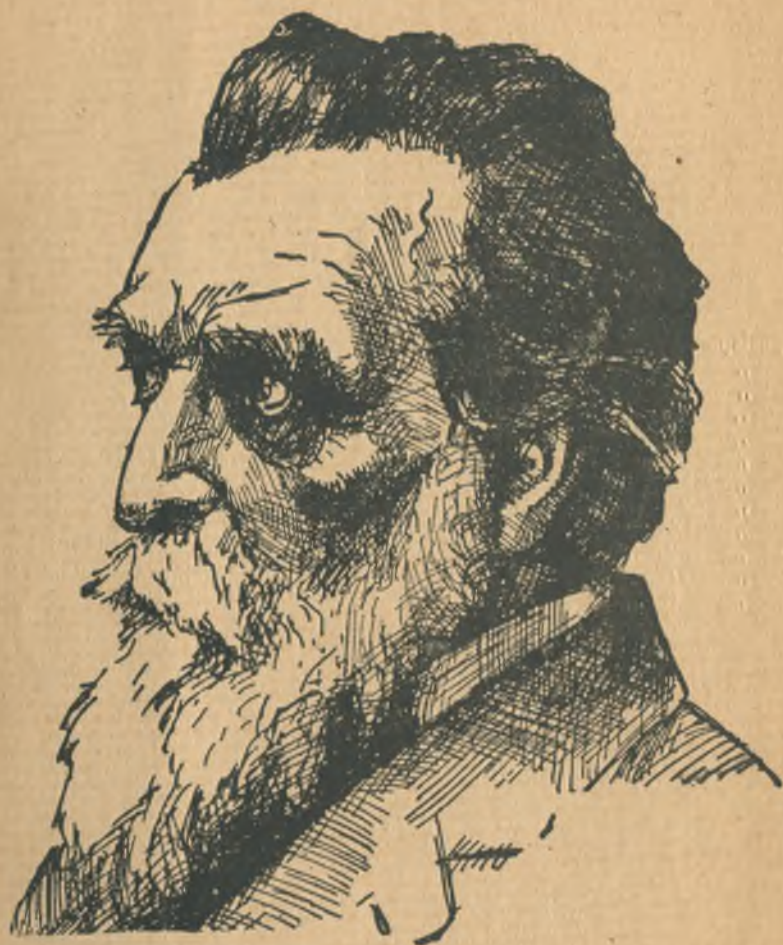
JONAS BASANAVIČIUS—

DIDIS TĖVYNĖS MEILĖS MOKYTOJAS

DR. KLEYS NEMUNO
ARCHIVAS



KAUNAS 1927



D-ras Jonas Basanavičius

Atitaisymai.

					Atspausdinta		Turi būti
5	puslapis	11	eilutė	nuo virš.	visuome		visuomet
5	"	17	"	" "	kurius		kuriuos
7	"	22	"	" "	trimoit		trimito
9	"	22	"	" "	majestiškai		majestriškai
10	"	3	"	" "	raism		rasim
10	"	22	"	" "	pergromulęs		pergromulavęs
10	"	paskut. eil.			laikrsšty		laikrašty
11	"	21	"	" "	vertesnės		vertesnis
13	"	4	"	" apač.	redaktorin		redaktorius
13	"	2	"	" "	ussy		uszy
14	"	17	"	" virš.	nepriklausomas vellonis		nepamirštinas vellonis
15	"	8	"	" "	katalikai		katalikais

Amerikos Lietuvii Jaunimui.

Mylék, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno...
Mylék jos kalbą, senovės būdą,
Jos girių kvapą, žaliąsias pievas...
Mylék prabočių kapus garbingus,
Kur amžiais ilsis tėvynės sūnūs...

Mylék, Jaunime, savo tėvynę, kaip yra mylėjęs mūsų tautos kilnūs tėvas, jos žadintojas ir patriarchas a. a. dr. Jonas Basanavičius. Mylék karštai, visa savo jauna širdimi, atsidėjęs, pasišventęs, paslaukojęs, dirbdamas jos garbei ir gerovei. Mylék nežlurėdamas kur esi gimęs, kur gyveni, kur dirbi. Kai gimimo ar gyvenimo vieta Tau nepakeičia motinos — ji visur ir visada ta pati ir tik viena palieka, taip lygiai nepaisant to kur gimei ir kur gyveni tėvynė palieka ta pati ir tik viena. Kaip myli savo motiną — ar ji varguose ar pertekliuj gyvena, ar sveika ar suliegsi, ar jauna ar pasenusi, taip mylék ir savo tėvynę Lietuvą kokia ji bebūtų, kaip ji begyventų.

Ar šviečia mums saulė, ar orai aptemę,
Tu mūsų brangiausia prabočių šalis!
Čia prakaitu mūsų aplaistyta žemė,
Čia tlek atminimų atranda širdis!
Ar laiminga ar varguose visados tu miela!
Atminimais taip gausinga ir brangi kaip siela!

Šie mūsų kilnaširdžio tautos dainiaus — Maironio žodžiai tebūnie Tau gyvenimo keliarodžiu ir nuolatinu Tavo širdies ir proto vadovu.

Tėvynei mylėti noro ir jėgų susirasi dr. Basanavičiaus gyvenime, jo darbuose. Suprask jį, pažink ir pamilk. Jo keliai bus Tavo keliai, jo darbai bus Tavo darbai — suliepsnosi ir Tu tos šventosios tėvynės meilės liepsnele, kokia degė jis per visą savo ilgąjį amželį ir dirbsi darbus įstabius savo senosios tėvynės močiutės garbei ir naudai.

Žiaurus gyvenimo likimas nubloškė Jus į svetimą kraštą. Daugelis Jūsų gimėt svetimoj valstybėj ir net savo tėvynės Lietuvos nėsat matę. Basanavičius mokina kaip ir svetimoj šaly gyvenant galima ir reikia tėvynę mylėti ir jai dirbti. Ir tolimame

pasviety gyvendamas visumet esi ir turi būti lietuvis. Lietuvių kalba turi būti Tavo kalba, Lietuvos vargai turi būti Tavo vargai, jos džiaugsmal — turi būti Tavo džiaugsmal. Kartu su ja džiaukis, kartu su ja liūdėk. Ji yra Tavo tėvynė ir tik vienatinė tėvynė, Žinok, jog —

Tas nelietuvis, kurs tėvynę
Bailiai kaip kūdikis apleis,
Kursai pamins, ką bočiai gynė
Per amžius karžygių keliais.

Tas nelietuvis — kurs išsižadėjęs savo tėvynės pasirenka sau kitą. Tokius šiaudadūšius vadina vaikals palaidūnais, persimetėllais. Juk nenorėsi tokio negarbingo vardo įrašyti visiems amžiams į mūsų tėvynės istorijos lapus.

Šiandien daugelis linkę manyti Tave, Amerikos Jaunime, bimirštantį Lietuvai esant, išsigemant, suamerikonėjant. Daugelis sako Amerikos lietuvių išėivlįą esant įžengus viena koja į karštą ir nėsant vilties jos išgelbėti iš tautinės mirties.

Lietuvių jaunimas stebūklus yra padaręs. Jis juk atgaivino bimirštančią lietuvių tautą. Jis privedė ją prie nepriklausomybės. Jis nepriklausomybę apsaugojo savo krauju ir gyvastimi nuo daugelio priešininkų. Nejaugi Amerikos lietuvių jaunimas būtų silpnesnis dvasia už Lietuvos jaunimą? Nejaugi jis taip lengvai išsižadėjęs savo tautos ir lietuvių vardo būtų pasidavęs svetimoms įtakoms? Nejaugi jis būtų pamiršęs savo močiutę tėvynę ir savo bočių garsią praeitį? Argi jis panorėtų pats eiti į kapus, darydamas amžinai nepamirštamą savo tėvynei skriaudą? Ne. Netikiu. Mūsų laikais Lietuvis to nepadarys. Šiandien negali tautos mirti, kada šimtmečiais palaidotos tautos keliai iš numirusių.

Protestuok ir Tu, Jaunime, prieš tuos, kurie Tave vadina gyvu lavonu, bimirštančiu Lietuvai. Savo išugdyta karšta tėvynės meile ir gyvais darbais įrodyk tuos įtarėjus klystant, kad ir svetimojoj šaly gyvendamas paėmęs „arklą, knygą, lyrą eik Lietuvos keliais“. Įrodyk savo darbais, jog Tu savo pasiryžimu, savo dvasios galiomis, savo atsparumu, savo tėvynės meile nemenkesnis esi už Lietuvos jaunimą, taip gražiai savo vardą įrašiusį į Lietuvos istorijos lapus. Ir nepamiršk niekados, kad, Dieve saugok, pats miręs Lietuvai, pats paskendęs amerikonizmo jūroj, skandini ir žudai visą esančią Amerikoje lietuviškąją visuomenę. Toji gi visuomenė sudaro visų pasaulio esančių lietuvių trečią dalį. Tokios žudynės, tokių Tavo žygių nepamirš Lietuva kol ji bus gyva. Tu už tai atsakysi ir prieš Dievą, ir prieš savo tėvynę Lietuvą, ir prieš visą žmoniją. Juk nesilmsi tos sunkios atsakomybės, Jaunime! Juk nenorėsi tos juodos amžiais nenuplaunamos dėmės nešioti savo sąžinėje! Sušuk tad, Jaunime, savo galingu balsu: „Mes esam gyvi, lietuviai mes esam, lietuviais mes būsim ir mirsime jais. Mes savo spinduliuojančia tėvynės meile gatvinsime visą Amerikos lietuvių išėivlįą. Mes ir už jūrų marių

gyvendami dirbsime savo brangiai tėvynei: jos garbei, jos naudai!" Aš tikiu tuo, tiki ir visa Lietuva. Juk neapvilsį to pasitikėjimo?

Šitokiems Tavo šventiems ir garbingiems pasirūžimams stiprinti ir nuolatos gaivinti skiriu Tau, Jaunime, šią mažą dovanėlę. Gyvendamas dr. Basanavičiaus dvasia — savo pasiryžime ištesėsi; ne tik pats nemirsi tautai, bet mirštančius jai sugebėsi gaivinti. Eidamas to Lietuvos Mozės keliais kursį lietuviams ir Lietuvai garbę ir galybę, kokią jįsai yra sukūręs ir nuspelnysi iš savo vientaučių amžiną padėką ir pagarbą, kokią jįsai yra nusipelnęs.

Myliu Lietuvą ir lietuvius visomis savo galiomis, myliu Tave, Jaunime, noriu su Tavim kartu dirbti savo brangiai tėvynei, mau rūpi Tavo ateitis, Tavo darbai, man ne „vis tiek pat“, kokiais keliais eisi ir kokių vaisių savo gyvenimu Lietuvai pagaminsi. Del to skiriu Tau šią mažą dovanėlę. Skiriu Tau ją meilės ir pasitikėjimo kurstomas. Su tokia pat melle ir pasitikėjimu priimk ją iš manęs. Ir padavę vienas kitam broliškai rankas, Dievo padedami, stokime kiekvienas savo gyvenamam krašte visi išvien ir sutartinai į didį darbą — Lietuvos ir lietuvių garbės ir galybės kėlimo darbą.

Mykolas Krupavičius

Lietuvių Krikščionių Demokratų partijos pirmininkas.

Kaunas.

Gegužės m. 15 d. 1927 m.

The first part of the document
 discusses the general principles
 of the system and the
 various methods of
 application. It is
 intended to be a
 practical guide for
 the use of the
 system in the
 various branches
 of the service.

THE
 SYSTEM OF
 THE
 SERVICE



A. a. Dr. Jonas Basanavičius

„Daugel krito sūnų, kaip tų lapų rudens“... sūnų geriausių sūnų rinktinių, Lietuvos sūnų. Krito ir tebekrenta — vieni vos tik darban įžengę, kiti įpusėję, kiti gyvenimo slenksčio pasiekę, jaunučių, pusamžių, žilagalvių senelių. Kapų kapai nusėjo skersai ir išilgai Lietuvos žemelę, nuo Lietuvos ligi Uralo, nuo Uralo ir visą platųjį Sibirą. Kiekvienas jų nešė savo širdy Lietuvos laimės karštai liepsnojantį troškimą, tvirtą pasiryžimą kovoti už ją lig paskutiniosios ir darbų nuveiktų. Vieni krito nepakeldami kalėjimų tvanklos atmosferos, kiti—neišlaikę sunkios ištrėmimo kelionės, tūli—nuo priešų kulipkos ar cariškų kartuvių, kiti dar buvo nepakellamos gyvenimo naštos parblokšti čia pat šalia savo kurstomos ugnelės. Kiekvienas iš jų buvo apgailėtas, apraudotas. Kiekvieno jų mirtis tautą gedula apsiausdavo. O visas tas Lietuvių tautos Golgotos kelias karčiom ašarom apšlakstytas, gėdom nugodotas... Vieni krito kiti rados ir šventąjį tautos darbą tęsė. Tęsė ir tikslo pasiekė—Lietuvių tauta pakilo iš sunklos ligos patalo ir ant savų kojų stipriai atsistojo.

Džiaugės Tautos Tėvas, Lietuvos patriarchas, didis tėvynės vyras, savo darbų vaisių sulaukęs. Kapų kapai, aukų aukos gelte gėlė jo kilniąją širdį, tiek savo karių nustojus, tiek idejos vaikų kovos laukuose praradus. Bet buvo ramus. Jis didelį darbą dirbo, dirbo sėkmingai, o dideli darbai aukų reikalauja. Neramybė slėgė tą didingąjį senelį tik dėl to, kad dar ne visa Lietuva išsivadavusi iš plėšriųjų erelių nagų, kad jos širdis—Vilnius kankinas baltojo erelio naguos, kad Gedimino pily plevesuoja lenko vėliava. Bet ir tam slogučiu nepasidavė, dvasios stiprybės nenustojo, kovos liepsnos negesino. Pats, kaip paskutinis krivis pasiliko prie savo šventos ugnelės ankuro budėti, ją kurstyti ir laukti, kol mūsų narsuoliai kareivėliai neįžengs į Senojo Vilniaus gatves, kol nesuskambės jame galingoji pergalės giesmė, o Gedimino bokšte nesuplevėsuos mūsų gražioji trispalvė vėliava. Laukė ir... nesulaukė. Lygiai devynerius metus eidamas uoliausio tautos sargybinio budėtojo pareigas, lygiai devynerius metus sulaukęs savo darbų vaisių, ne tiek savo atgaivintosios tautos džiaugsmiais džiaugdamos, kiek jos vargais vargdamas, jos liūdesiais liūdėdamas — krito... Krito šventąjį tautos

darbą dirbdamas, krito savo pareigas eidamas, krito iš tautos sargybos vietos nepasitraukdamas. Gyvenimo vargų ir amžiaus išvargintas nebepakėlė sunkios gyvenimo naštos... Jis mirė ir atgulė šalia tų savo vaikų, kurie savo gyvastimi nutiesė kelią savo brangiai Lietuvėlei į laisvę, į nepriklausomybę.

Mirė kilniausls Lietuvos sūnus, mirė tautos atgijimo patriarchas, mirė tautos laisvės nenuilstąs varpininkas, *Jonas Basanavičius mirė.*

Visa našlaitė tauta juodu liūdesio gedulu apsisiautė, skaudžiai nuslminimo gėla jos širdį suspaudė ir ašaromis akys paplūdo. „Našlaičiai palikom be tėvo globėjo“.

Lietuva...

Likimas išbūrė

Tau sielvartų jūrę...

Ant amžino kapo

Erškėčiai be lapo,

Po kryžium—našlaičiai apverktoms akims⁽¹⁾.

* * *

Didis buvo mūsų Basanavičius. Didžius darbus jis nudirbo. Basanavičius Lietuvai — kas senovės žydams pranašai. Ir pranašų keliais jis ėjo savo pašaukimo darbo dirbti. Gimė jis grynai lietuviškoj šeimoj. Tėvai buvo giliai tikintieji ir uolūs katalikai. Su motinos pienu jis įžindo karštą tėvynės meilę ir prisirišimą prie katalikų tikybos. Pastaroji nepalankių gyvenimo sąlygų tapo nusilpninta, apdildyta, bet ne visai išrauta. Pirmoji gi liko visam amžiui, ji augo stiprėjo ir tapo jo gyvenimo žvaigžde—vadove, aukščiausiu gyvenimo tikslu. Neaugo ji savaimė. Jis ugdė ją. To nedarydamas, būtų gal tapęs „rodaku“. išsigimėliu, kaip daugelis mūsų, kad nors ir šiaudinėj pastogėj gimusių inteligentų. Savo tėvynės meilę ugdė atsidėjęs, sunkiu darbu, be perstogės. Savo tėvynės meilę jis sėmė ir stiprino iš Lietuvos garšlos praeities. Kaip jis pats sakosi, pirmų žinių gavęs apie Lietuvos praeitį iš savo tėvo. Gimnazijoje būdamas jau skaito Strykowski'o, kroniką, Długosz'ą, Kromerą, Kraszewskį ir kitus kronikininkus ir rašytojus, kurie savo raštuose lietė Lietuvos praeitį. Jau gimnazijoje būdamas, jo paties žodžiais tarus, „buvo patogiai susipažinęs su lietuvių istorija“⁽²⁾. Važiuodamas Maskvos universitetan, sustojęs pakeliui Kaune ėjo pažūrėti tų vietų, apie kurias teko skaityti gimnazijoje. „Ant Nemuno kranto, rašo jis, apdūmojau griaudžiai ne vieną kruviną atsitikimą su

¹⁾ M. Gustalčio.

²⁾ Lietuviszkieji Rasztal ir Rasztininkai Tilžė. 1890 m. 175 pusl.

kryžiakais, ties Vilijos krantu užniunjavau „W Ija naszym strumieni rodzica“, kurią dar gimnazijoje būdamas taip tankiai buvau dalnavęs“...¹⁾

Maskvoje nenustoja šalia savo tiesioginio darbo ir Lietuvos praeities studijuoti. „Vaikštinėja į universiteto ir Rumiancevo muziejaus bibliotekas, kur atradęs daug akyvų knygų apie Lietuvą, pradėjo vis gilyn ir gilyn į lietuvišką praeigą bristi ir pirmais metais surinko ne maža medžiagos Keistučio gyvenimui ir darbams aprašyti“²⁾. Lietuvos praeities tyrimo darbu jis nenutraukė ir mediciną studijuodamas, nors daug laiko iš jo paimdavo darbas laboratorijose ir klinikose. Atostogų metu visuomet lankydavosi Vilniuj ir Kaune, kur konferuodavo susipažinęs su Baranausku, Jaunium ir kitais žinomais lietuviais ir knaisiodavo muziejus ir prieinamus archyvus. Lieklų laiku gi rankioja dainas, pasakas, mįsles, kurios vėliau buvo išleistos atskiromis knygomis kaip pav. „Oškabalių dainos“ ir kitos. Be to rašinėja į kai kurius vokiečių, lenkų, ir lietuvių laikraščius, pagaliau 1879 m. baigia universiteto mokslus. Kaip gabus vyras paliekamas prie universiteto toliau gilinti mokslams. Bet dėl lėšų stokos nepasilieka. Kur dabar pakrypo jo keliai? Į kurį kraštą pasuko darbo dirbti? Vėlionis važiuoja į Bulgariją. Kaip? Į Bulgariją? Toks tėvynainis, retas patriotas į svetimą kraštą, ir dar tuomet, kada Lietuvoj „nei žodžio nei rašto“, kuomet Lietuva sunkioj agonijoje su mirtimi kovoja? Kokios galybės dangina jį į kitą pasvietį?

Savo autobiografijoje jis kukliai pasisako važiuojęs ten sveikatos taisyti. Bet žinant Basanavičių, jo tikslus ir darbus pradedant nuo gimnazijos ligi universiteto pabaigimo — nesinori tikėti jo aiškinimu. Tam netikėjimui jis pats duoda pamato minėtojoj savo autobiografijoje, kur tarp kitko sako: „Iš Herodoto raštų jau man tuomet buvo žinoma, jog senovėje visą Balkanų pussalį apgyvenusi buvo didi Trakų tauta į daugybę mažesnių genčių pasklidusi; iš Herodoto tat liudijimo man žinoma buvo taipogi, jog ir Trakai tokiu pat būdu, kaip ir senovės lietuviai savo didžiūnams, lavonus jų sudeginę, arba šiaip ant žemės palaidoję, didžius kapus supliti buvo įmėgę. Be to iš M. Praetoriaus „Orbis Gotichus“ man žinoma buvo, jog šis vyras vardą vieno trakiškio dievo „Gebeleidris“, lietuvišku žodžiu „gyveleidis“ (gyvybę leidžias, duodąs) išaiškino, o vėliau Daukantas, nors neatsiremdamas ant tvirtų pamatų—Trakus, Dakus ir Getus už lietuvių sentėvius buvo pripažinęs. Vardai „Trakų“, „Dakų“, „Getų“ ir kitų jau ir man seniau į lietuviškus panešė-

¹⁾ op. cit. 177 pusl.

²⁾ op. cit. 178 pusl.

jo¹⁾. Be to bulgarų tauta buvo iš tosios pat ligos, kaip ir lietuvių tauta, išgijusi, savo nepriklausomybę atgavusi. Del šitų dviejų motyvų, reikia manyti, jis išvyko svėtiman kraštan. Jam rūpėjo pagilint Lietuvos praeitį ir pasimokyt iš gyvų pavyzdžių, kaip apmirusios tautos prisikelia ir nepriklausoman gyveniman stoja. Taip tvirtindamas, tariuos neklystąs. Mano išvadas patvirtina ir lankymasis velionies iš Bulgarijos Čekoslovakijon jų tautinlo atgljimo studijuoti. Jis norėjo Lietuvon grįžti apsišarvojęs ne tik teorija bet ir rūpinosi praktikos gyvenimo patyrimais. Kad jam rūpėjo mūsų praeitis tame krašte studijuoti, parodo jo darbai. Jis daug ten dirbo šioj srity: tyrė, studijavo, rašė. Tame laikotarpy pagamino visą eilę taip vadinamų traktiškų studijų. Kai kurios jų spausdinamos įvairiuose Europos laikraščiuose, kai kurios išelna atskiromis knygelėmis, kaip pav. „Žirgas ir vaikas“, „Žiponas bei Žiponė“, „Auksingumas belsidabringumas lietuviškų dainų“ ir visą eilę kitų. Negalėjo nepaveikti į pasirinkimą sau Bulgarijos ir baisūs rusų lietuvių tautos persekiojimai. Jam buvo aišku, kad savo plačiai užsibrėžtų planų Lietuvoj vykdyti negalės. Jam reikėjo laisvės. Kad šis motyvas turi rimto pamato, matyti iš to, kad 1905 m., kai tik silpnutis laisvės spindulėlis sužibo mūsų padangėje ir davė jam bet kokios vilties laisviau dirbti savo tėvynėj, metė savo ištaigingą gyvenimą svetur, išsižadėjo garbės, kurios savo darbais nusipelnė bulgarų tautoj, metęs visa—grįžta savo tėvynėn dirbti savajam, jo taip numylėtam krašte, su savais ir saviesiems. Štai del ko velionis atsidūrė Bulgarijoj. Štai del ko jis ten išgyveno 25 metus. Jis taip padarė ad majorem Lituaniae gloriam. Ir kažin, ar apsigyvenęs Lietuvoj nuo pat universiteto baigimo dienos mūsų patriarchas būtų tas, kuo šiandien lietuvių tautai yra? Ar būtų nuveikęs tuos didžius darbus, kuriuos tą kelią pasirinkęs nuveikė? Skverbte skverbiasi mintis galvon, ar nebus Apvaizda ir jam nurodžiusi kelią, kaip senovės Mozei, kad išvestų mūsų tautą iš „nelaisvės namų“. Juk čia ir „Aušra“ jis pagimdė. Čia pribrendino mintį stot į platųjį Lietuvos žadinimo darbą, čia pasirinko priemones ir būdus tam tikslui siekti. O toji priemonė—„Aušra“. Paties Basanavičiaus prisipažinimu „Aušros“ steigimo mintis gimė 1881—2 m., kada jam teko susisiekti su Andr. Višteliausku ir Jurgiu Mikšu. „Pradžia ir progą tai minčiai išplėsti davė jo geras draugas, genialus kalbų mokovas, didžiausias Prūsų lietuvių bičiulis dr. Jurgis Sauerveinas“²⁾. Bet tą mintį išplėtė ir realizavo Basanavičius. Prie „Aušros“ išleidimo paskubino tai, kad „Lietuviškoji Ceitunga“ atsakė dėti jo patriotinius straipsnius. O jam gerai buvo suprantama, kad be savos spaudos nieko nenuveiksi, jokie platesnio tikslo neatsieksi. Be to, „Aušra“ vedė pats Basanavičius. Pats

¹⁾ op. eil. 184—5 pusl.

²⁾ „Aušros“ 40 nr. sukaktuvėse. Philadelphia. 1923 m. 14 pusl.

ją redagavo ligi 7 Nr., reikalaujamas siųsti jam visus rankraščius peržiūrėti. Tokiu būdu davė jam turinį ir kryptį. Vėliau—negalėdamas dėl technikos kliūčių pats laikraštį redaguoti, prižiūrėti, laiškais davinėjo nurodymų, kas jame gera, kas bloga; kas daryti ir ko nedaryti. Jei tad ir buvo „Aušroj“ straipsnių ir minčių, nesutinkančių su jo tikslais ir taktika, tai vis dėlto, bendra savo kryptimi ir dvasia „Aušra“ buvo Basanavičiaus dvasios padaras.

Kas buvo „Aušra“? Tai buvo tas galingas varpas, kuriuo velionis visomis savo pajėgomis ir be perstogės skambino lietuvių tautai keltis iš sunkaus ir ilgo miego. „Aušra“ buvo tas varpas, kurio tiršti aidai aidėjo po plačiąją Lietuvą, skverbdamiesi ne tik į jos tamsiausius kampus, bet pasiekdami slapčiausius surambėjusios Lietuvos tautinės sąmonės užkaborius, ją jautrino, žadino ir verste vertė tuos aidus suprasti, įvertinti ir išvadas padaryti. Tas varpas prityrusio žadintojo—pedagogo rankose kalbėjo, kas reikalinga buvo kalbėti tautinio letargo padėjime esančiai tautai, kalbėjo suprantamai, įtikinamai, jaudinamai ir griežtai—„kelk, kelk lietuvi iš mirtinio miego; stiprinkis savo tėvynės garbinga praeitimi ir stok į savo garslųjų prabočių kelius“. Ir lietuviai, kaip tie numirėliai didžiojo teismo dienoj išgirdę archangelo trlmoit aidus, kėlės stojo ir žengė Lietuvos laisvės link. Kėlės prasčiokėliai, kėlės inteligentai; kėlės nesąmoningai laiko dvasios ir aplinkybių įveikti užsnuđėliai; kėlė, sąmoningai išsivadėję savo tautybės ir stoję į svetimųjų eiles. Vado kariuomenė diena iš dienos didėjo—plėtėsi, kėlėsi ir savo žadintojo darbą dirbo. Atsilvertėlių, susipratėlių eilėse buvo eilinių karių, buvo ir generolų. Vincas Kudirka—dvasios galiūnas—tautos atbudinimo didvyris—uolus Basanavičiaus idejos vykdytojas—drąsus su lietuvių tautos priešininkais kovotojas prie pastarųjų rūšies priklauso. Užsispyręs, atkaklus „rodakas“ Varšuvos idealų garbintojas, savo gimtosios kalbos nemėgėjas ir pašiepėjas—ilgai spriasi ir nepasiduoda to raganiaus varpininko gundinimams; savo sielą stipriai užraukęs neįsileidžia jo aidų tarsi bijodamas iš Sauliaus virsti Paulium. Įdomių atsiminimų pats Kudirka apie tai suteikia. Štai ką jis rašo: „Bevažiuojant jis (Basanavičius) atsiliepė: „Panowie zasplewajmy“. „Aš... buvau pakaitinęs prisidėti. Tik štai Basanavičius užvedė lietuviškai: „Augin tėvas du sūnelių“... Rodos, kad man gerklę užėmė iš gėdos. „Chlop“—pamislįjau sau lenkiškai ir nuleidęs nosį tylėjau.

...Basanavičius studentas Maskvos universiteto įėjęs pasi-sveikinęs su mokytoju ir prakalbėjo į mus lietuviškai... „Komediant“... pamislįjau sau lenkiškai ir apkaitęs nusikreipiau į šalį... Tai buvo Kudirka gimnazistu esant. Kudirka jau ir studentas.

„Parvažiavau iš universiteto vasarot į Lietuvą. Vienas kunigas papasakojo man, kad lšeisiąs lietuviškas laikraštis, parodė

savo lietuviškai rašytas eilutes ir Basanavičiaus laišką apie aną laikraštį. Perskaičiau laišką... smilktelėjo kas širdyje. Smilktelėjo ir vėl rodos nieko. „Bawiąsłę dzieci“ — pamislijau sau lenkiškai. Tik nuo tos valandos gana tankiai pradėjo skraidyti po mano galvą mįslys apie Lietuvą, lietuvius, lietuviystę, širdis, vienok, ant tų mįslių neatsiliepdavo.“

Bet štai ir „Aušra“ Kudirkos rankose. Akis nuleido paskaitęs, nubalo, apsikniaubęs ašaromis prapliupo. Išsiverkęs „pasijuto didis, galingas, pasijuto lietuvis esąs“¹⁾. Ir tokis žmogus neįstengė apsiginti nuo Basanavičiaus—varpų aido. Ir jis buvo nugalėtas ir į Lietuvos kelius įstatytas.

Vienas jaunesniųjų aušrininkų prof. J. Jablonskis štai kaip „Aušrą“ įvertina: „Maskvoj po kiek laiko jau buvo girdėti, kad J. Basanavičius, tada Bulgarijos gydytojas, ketinąs mūsų laikraštį išleisti užsieniuose. Mes, maskviečiai, to laikraščio pasirodant laukėm. Jo pagaliau ir susilaukėm. Basanavičiaus „Aušra“ — jos mintys, kalba ir žodžiai, — kaip perkūnas trenkė pasirodžiusi mūsų tarpe ir tuoj išblaškė visus... abejojimus ar svyravimus. Man toji naujoji mūsų gyvenimo pradžia, tas naujos evangelijos žodis, mūsų pačių raštu išreikštas, didžiausią padarė įspūdį ir aiškiai pastūmėjo mane, kaip ir mano draugus, į naująjį darbo kelią. Jau visur, rodos, ypač Lietuvoj atsidūrus atostogoms,—tarp jaunųjų vargoninkų, mokytojų, kunigų ir kitų to laiko krašto švyturėlių,—ėmėm visi drąsiai apie tą „Aušros“ evangeliją kalbėti ir, jos išjudinti ir suraginti, ką ne ką nauja daryti, svarstyti. Vėliau gyvenimo aplinkybės mane ir vieną kitą mano draugą vėl buvo kurį laiką iš vagos išvariusios, bet vis dėlto tas didysis J. Basanavičiaus „Aušros“ pastūmėjimas padrašinimas ir suraginimas buvo mums reikalingas, reikšmingas...“

Be „Aušros“ V. Kudirka, man rodos, lietuviams būtų visą žuvęs, kaip be to didžiojo J. Basanavičiaus žingsnio būtumėm daug kas ir kiti nė tų mažmožių nenudirbę, kuriuos šiaip taip... dirbinėjom“²⁾.

Iš kur toji magiškoji tautos varpininko—Basanavičiaus galybė?—Ją rasime „Aušros“ 1. Nr. Basanavičiaus rašytoj prakalboj. „Homines historiarum ignori semper sunt pueri“. (Žmonės nepažįstą praeities įvykių, yra vaikai), Deda jis savo prakalbos motto ir toliau rašo: „Kaip kiekvienas žmogus atsimindamas visą savo gyvenimo bėgį, atsižlūrėdamas atgalios mato ir numano, kas jis yra buvęs ir kuo tapęs, supranta, kokių savo ypatybių dėl lai jis tapęs toks, o ne kitoks; taip ir visa mūsų giminė turėtų atminti ir pažinti praėjusį laiką, kurį yra gyvenus ant šios Lietuvos žemės, ir visus laimingus ir nelaimingus atsi-

¹⁾ Vinco Kudirkos raštal. t. II. p. 211—14. Cit. iš „Aušros“ 40 m. sukaktuvėse p. 221—2.

²⁾ Iliustruotoji Lietuva. 1926 m. 47 nr.

tiklmus, kurie šiokiu ar tokiu būdu padarė mūsų giminę tokią kokią šiandien regime ir pavedė ją tiems vargams, kuriuose mes gyvename“. Vėliau Kudirka tą pačią mintį išreiškė trumpiau— „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“. Iš praeities pats didysis tautos žadintojas sustiprėjo, praeitimi ir kitus nuostabiai sėkmingai žadino ir stiprino.

O kas toji praeitis Basanavičiaus išmanymu? Jis pats savo minėtoį prakalboį duoda atsakymą į šį klausimą, štai kaip rašydamas: „Jei kožnas geras ir patogus sūnus godoja savo tėvus ir tėvų tėvus, tai ir mes šios gadynės lietuviai turime sekti pavyzdžiu gerų sūnų senovės Lietuvos: todėliai pirmų pirmiausia turim pažinti jų senovišką gyvenimą, būdą, darbą ir tikyba, jų darbus ir rūpesčius; nes jų gyvenimą pažinę pažinsime geriau juos, o juos pažinę ir patys pasižinsime“. Bet jis eina dar toliau—praeitis jam yra visa kas savo Lietuvoje yra: perkūno kirvelis, akmuo, kepurė, kryžius, drabužis, plekalinis ir tt. ir tt.

Tas pylims laukuos, ką nuog amžių niūkso,
Kryžius apsenęs, ką prie kelio stūkso,
Krūva akmenų sukrauta prie tako
Vis gyvenimą lietuvių apsako¹⁾.

Iš kiekvieno tokio liekanos-daikto Basanavičius majestiškai išveda garbingą Lietuvos praeitį, nurodo jo brangumą, mokina vertinti lietuvių kalbą ir savo tėvynę. Kiekvienas toks liekanodaiktas sumanaus patriarcho rankose yra tas varpas, kurio aidesys suvirpina sustingusią lietuvio sielą ir naują gyvybę įkvepia. Pasiklausykim tik. Minėtąį apie senovės Lietuvos pilis straipsnį taip baigia: „Per ilgus vergovės metus išnyko senoviškos giesmės, raudos ir pasakos, kuriose veikalai mūsų tėvų apipasakojami buvo. Kryžiokams mūsų žemėje įsikūrus, Lietuvai į jų rankas patekus, išnyko garbė mūsų tautos, josios stiprybė, tėviškės meilė, o prasidėjo ilgos eilės nelaimių. Kas gi bet liko mums nuo mūsų tėvų? Atsakymas trumpas: — raštai apie jų senovės veikalus ir piliakalniai — tai visos mūsų istoriškos liekanos. Raštus paliko daugiausia patys vokiečiai... Piliakalnius vien patys mūsų prabočiai supilstė; šitie tad kalnai yra vienintelės liekanos mūsų tėvų darbo. Kitos tautos turi daugybę visokių senovės pulkių palaikų, kuriais gėrisi; *mes vėl galim gėrėtis ir girtis vien piliakalniais* — tais piliakalniais, kurie ir tolimiausiams vaikų vaikams *liudys apie garbingus senovės prabočių mūsų veikalus... Jei Lietuva iki šiai dienai gvva dar liko, tuo mes kalti esame stiprybei mūsų garbingų prosenų*²⁾“ bet pražilusiemis mūsų piliakalniams. Godokime tad mūsų piliakalnius.“ Kiek kilnaus ir gražaus jausmo, kiek tyro patriotizmo į šiuos

1) „Aple senovės Lietuvos pilies“ Basanavičiaus. „Aušros“ 1 Nr.

2) Mano pabraukta. M. K.

žodžius įdėtai. Dar šiandien širdis džiaugsmu plaka paskalčius. Paimkim vėl straipsnio „Senatvė lapinės kepurės“ pabaigą, čia tą patį raism. Ir štai ką Basanavičius rašo: „Jeigu jau mūsų dienose lietuvis nieko kito senesnio neturėtų, kaip savo lapinę, tai ir tuo syk jis pasigirti galėtų, kad jo kepurė yra senesnė už ne vieną šios dienos tautą ir kalbą.“¹⁾

O kokias gražias išvadas jis prieina priešistorinius lietuvių amžius tyrinėdamas. Jo tvirtinimu lietuvių tauta buvusi didelė, galinga ir labai kultūringa tauta. Savo kultūra ji stovėjusi aukščiau kaip Egipto kultūra. Jos tikyba buvusi visų senovės tautybių šaltinis. Net Romėnų ir Graikų tikybos yra kilusos iš lietuvių tikybos. Germanai ir slavai taip pat savo tikybos pagrindus skolinę iš mūsų protėvių. Senovės lietuviai davę pradžią visai šių dienų Europos kultūrai. Lietuviai turėję savo raštą panašų į jeroglifus ir t.t. ir t.t.

Šių dienų mokslininkai su tokiomis Basanavičiaus išvadomis nesutinka. Vadina jį svajotoju, tik romantiku, nemokslingu ir t. t. Tebūnie man leista paabejoti ir tų mokslininkų tokiu griežtu tvirtinimu. Pasakykite, ar yra žmogus, kuris geriau už Basanavičių būtų susipažinęs su lituanika? Ar yra mokslininkų, kurie daugiau būtų toms studijoms laiko pašventę? Nėra. Basanavičius yra pergromulęs visą literatūrą, archeologiją, folklorą ir kitus istorijos mokslo šaltinius, kurie tiesioginiu ar netiesioginiu būdu liečia Lietuvos praeitį. Basanavičium tad yra pamato daugiau tikėti šiuo klausimu, negu kitais mokslininkais. Tiesa, apie priešistorinius laikus sunku padaryti tikslią išvadą. Jas darant tenka daugiau ar mažiau vaduotis spėliojimais. Kas tad gali būti užtikrintas, kad kitų mokslininkų šiuo reikalu išvados yra teisingesnės už Basanavičiaus išvadas?

Basanavičius kalbamoj srity nebuvo diletantas. Jis buvo mokslo žmogus ir žinojo mokslo metodus. Prie savo studijų jis rengėsi ilgai ir su dideliu atsidėjimu. Jo mokslo raštų yra eję įvairiuose Europos žurnaluose: rusų, vokiečių, lenkų ir bulgarų. Leisiu sau čia priminti kai kurių jo mokslo darbų įvertinimus. Bulgarų kalba jis parašė be kitko: „Medžiaga del Bulgarų sanitariškos etnografijos“ ir „Prie epigrafikos ir archeologijos Aukštosios ir Žemosios Mysijos“. Bulgariškoji „Medicinska besieda“ rašydama apie šiuos veikalus sako: „Basanavičius atlikęs tokį didelį darbą, kuris esąs vienatinis tuo tarpu mūsų (bulgarų) medicinos literatūroje ir kursai taptų bet kurios kitos literatūros, daug turtingesnės už mūsųškąją turtu ir pasididžiojimu.“

Vienos universiteto prof. D. K. Jireček vadina šiuos raštus brangiais, iš kurių pasaulis galės susipažinti su padūnojo Bulgarija.

Dr. Oskar Hovorka Edler von Zderas savo recenzijoj įdėjo laikrašty: „Centralblatt für Anthropologie, Ethnologie und Urge-

¹⁾ „Aušra“ 5—6 Nr. Mano pabraukta. M. K

schichte (Breslau, 1897 m.) sako, kad tas raštas padėjo pamatus Bulgariškai antropologijai.

Garsus antropologas dr. J. Deniker savo veikale „L'Etude anthropologique des populations de l'Europe“, ir dr. L. Niederle — veikale „O povuodu Slovanu (v Praze 1896 m.) panaudojo šiuos veikalus kaip rimtus ir turinčius mokslinės vertės.¹⁾

Basanavičius tad turėjo mokslinio metodo ir galėjo rašyti mokslinius veikalus. Su pirmiau tad minėtais mokslininkais pilnai galima bus sutikti tik tuomet, jei jie pagamins apie Lietuvos priešistorinius laikus daugiau įtikinančių ir rimčiau pagrįstų raštų; juo labiau, kad kiek teko girdėti ir nabašninkas Būga savo filologinių studijų išvadomis buvo besitarianas prie kai kurių iš šios srities Basanavičiaus išvadų.

Bet tegul pagaliau ir taip bus. Tegu Basanavičius buvo tik romantikas. Tai pasakykite man, kas daugiau būtų nusi-pelnęs Lietuvai — ar romantikas Basanavičius, ar bet kuris grynas mokslininkas? Jokie gryniausi mokslininkai nebūtų padarę to, ką yra padaręs Basanavičius. Jis savo romantizmu prikėlė Lietuvą ir to mums užtenka. Jelgu jis savo mokslo darbams net sąmoningai būtų panaudojęs romantizmo elementą, tai mūsų akyse jis dar didesnis, dar vertesnis būtų, nes tuo pasirodytų dideliu mūsų tautos žinovu, rimtu pagarbos vertu psichologu ir visuomenininku. Antra vertus, kad jis didžiausius gryo mokslo darbų tomus būtų prirašęs, tai vis dėlto Basanavičius lietuvių tautai būtų brangesnis kaip tautos atgaivintojas, negu kad kaip mokslininkas. Kaip tautos tėvas ir patriarchas jis gyvens lietuvių tautoj tol, kol gyvens lietuvių tauta, mokslininkų atminimas neilgas paprastai būva, o jelgu ilgiau išsilaiko, tai tik nedidelio specialistų būrelio tarpe.

Mūsų tautos varpininkas — mokėjo patraukti talkon prie tautos žadinimo varpo ir žymesnius kitų tautų mokslininkus, kurie rašė apie lietuvių kalbą, raštus bei darbus: kaip Bezenbergerį, Völkerį, Šleicherį, Geitlerį, Veckensleitą, Leskieną, Brugmaną ir kitus. Apie juos rašydamas siekė to paties tikslo — parodyti lietuvių kalbos gražumą ir brangumą, o lietuvių tautos kilnumą. Tuo mūsų inteligentiją paviliotą svetimos kultūros į svetimųjų eiles patraukdavo prie savo tėvynės, o suklaidintą liaudį, kuri paprato bodėtis savo kalba ir lenkti prieš svetimą galybę savo galvą, gerbti savąją lietuvišką galybę ir jai reikalingą pagarbą teikti ir meilę reikšti. Tame ir glūdėjo visa Basanavičiaus paslaptis senovę aiškinant kelti lietuvių visuomenės tarpe tautinį susipratimą, žadinti ją iš apsnūdimo ir mokyti mylėti ir gerbti savąją kalbą ir tėvų žemelę. Ir ta paslaptimi jis nugalėjo svetimųjų apgaulę įskiepytas mūsų tautai prietaringas pažiūras, atgaivino prabočių dvasią ir tautą ant kojų pastatęs privedė ją prie politinės nepriklausomybės. „Aušrą“ leisdamas

¹⁾ „Aušros 40 m. sukakt.“ 80—1 pusl.

savo pirmo numerio prakalboje jis rašė: „Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybė, o kad taip jau prašvistų ir Lietuvos dvasia“. Praėjus 40 metų po šio troškimo pareiškimo didis tautos patriarchas džiaugsmingai konstatuoja:

„Dabar 40 metų praėjus nuo „Aušros“ įsteigimo, tik gėrėtis tenka, matant šiandien, kad ta dvasia lietuvių tautoje taip gražiai prašvito ir kad mūsų, jos įsteigėjų, velijimas ir noras visiškai išsipildė... sulaukus nepriklausomos Lietuvos!“¹⁾

Įdomu dar mesti žvilgtį į Basanavičiaus politinę programą. Basanavičius buvo tik lietuvis. Ekonominiai socialiniai reikalai jam nerūpėjo ir negalėjo rūpėti anais jo darbo laikais. Del to jis galėjo dirbti bendrai su įvairių politinių pažiūrų žmonėmis, pradedant krikščionimis demokratais ir baigiant socialdemokratais. Jo tikslas buvo „Lietuvą ir mūsų brangią kalbą nuog prapulties atvaduot“. Jeigu tad kalbame apie jo politinę programą, tai gali būti kalba tik apie programą šiose ribose. Savo prakalboje tilpusioje „Aušros“ 1 nr. jis štai kokią paduoda programą: „Juk ir mes esam tokie pat žmonės, kaip ir mūsų kaimynai ir norime visomis teisybėmis, priklausomomis visai žmogystei, lygiai su mūsų kaimynais naudoti. Tarp tokių teisybių pirmutinė būtų ta, kad Lietuvoj lietuviai mokslą ir apšvietimą lietuviškose mokslinyčioje gautų. Šiandien mes visi gana gerai numanome, jog iškalos (šuilės) su svetimomis mokslo kalbomis daugiausia lietuvius paverčia svetimais, atskiria vaikelius nuog jų gimdytojų. Ar ilgai dar taip dusuos negali tikrai žinoti, bet kaip galima išmanyti, nužiūrint ant veikalų mūsų galdynės, lietuvių troškavimai ir noras neveik dar išsipildys“. Toje pačioj prakalboj jis pabrėžia, jog jis „nekliudysiąs iš pradžių ir užrubežinės politikos“. Reiškia Basanavičius įeidamas su spaudos organu pasaulin savo programoj turi tik vieną punktą — lietuvių kalbą ir lietuvišką mokyklą. Kelius tam tikslui pasiekti naudoja visus, kokius anais laikais ir anų laikų sąlygomis galėjo panaudoti. Caro Aleksandro III vainikavimo metu jis ragina pav. žmones, siųsti kolektyvinius prašymus ministeriui prašant grąžinti spaudą; ministeriui nepatenkinus, kreiptis prie paties caro. Įdėtos „Aušroj“ Jono Žvirblio eilutės, kurių ištrauką žemiau paduosiu, parodo ir lietuvių tų laikų nuotaiką rusų valdžiai ir ryškiai apibūdina jų reikalavimus.

Mylistų caro versmės yra gilės,
Šiandien ne vienas daugel ko vilės
O gi lietuvis tik to norėtų,
Kad raštus savo turėt galėtų.

Kad knygos Vilniuj, Kaune spaustųsi
Kad nereikėtų eit į Paprūsį,
Ir ten vogčioms, nakčia tamsiausia
„Aukso Altorių“ pirkti brangiausia.

¹⁾ „Aušros 40 m. sukakt.“ 18 pusl.

Padaryk, care, tik tą malonę
Lai spaudžias knygos ir mūsų šonel
Tai nors ant ugnies, jei prisakysi,
Šoksime už tave, pats pamatysi!

Tokie kuklūs buvo „Aušros“ reikalavimai. Del ko, pamatysim vėliau.

Bet štai atėjo 1905 m., reiškia praslinko nuo tokios programos išstatymo 22 m. Basanavičius Didžiajame Vilniaus seime kartu su kitais jo dalyviais, savo programą jau žymiai praplečia. Jis jau reikalauja Lietuvos autonomijos. Bet siekti jos jis vengia aktyvios kruvinosios revoliucijos. Jis tenkinasi pasyviu pasipriešinimu. Praėjo dar 13 metų. Basanavičius su visa Tautos Taryba proklamuoja Lietuvos nepriklausomybę ir pirmas po tuo aktu pasirašo.

Prof. Būčio tvirtinimu Basanavičius dar 1905—8 m. palaikydavo santykius su Rusų Dumos kadetais, stažų jiems reikalavimus mažų kuo menkesnius už nepriklausomybę. („Rytas“ N39)

Sekant tokią Basanavičiaus programos evoliuciją, matant kaip jo pradedant minimaliu reikalavimu—„lietuviškos mokslininkų“ ir baigiant maksimaliu—Lietuvos nepriklausomybės, daros aišku, kokios vertės jo asmeny buvo politikos žmogus. Knaisiodamas po Lietuvos senovę Basanavičius mokslininkas romantikas; susidurdamas su realia dabartimi—jis nuosaikus, bet išmintingas realus politikas.

„Aušros“ programa tūlas nebuvo patenkintas. Ji ne vienam rodė per siaura, nedraši, bailiška. Tokius priekaištus darė tie, kurie save vadino realistais, bet faktinai buvo romantikai. Juk reikalavimą pastatyti—nereiškia dar kad jis bus patenkintas. Reikalinga jis iškovoti. Iškovoti galima tuomet, kai stiprus kas kovoja ir silpnas su kuo kovojama. Basanavičiaus gi laikais buvo kaip tik atbulai. Kas kovoja buvo silpnas, labai silpnas. Inteligentijos dauguma buvo svetimų rankose. Liaudis nesąmoninga.

Po Lietuvą—žiema. Neį žodžio nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais.

Kovotojų buvo keli žmonės. Vieniems šilta buvo po erelio sparnais—jie ramiai sau po jais tūnojo. Kitiems baisu jo buvo—nedrįso prieš jį stoti. Juo labiau—Lietuva turėjo reikalo nesu vienu, bet su trimis ereliais. Rusų, lenkų ir vokiečių. Visi tie ereliai, nors kuklią „Aušrą“ su visai nekalta, rodos, programa, savaip drasko savo plėšriais nagais. Vokiečiai laikydami ją „slaviška propaganda“ šalina iš savo žemės jos redaktorius ir bendradarbius. Lenkai vadina ją caro padaru, puola ją savo spaudoj, o jos vadus vadina „zuchy uzbroyeni w długie ussy“) Rusai gi jos neįsileidžia į Lietuvą, baudžia ir rašytojus ir skai-

) M. Gustaitis „Rytas“.

tytojus už Lietuvos rusinimo darbo trukdymą. Basanavičius čia pasirodė didelės drąsos žmogumi, kokios gali turėti tik tokie dvasios milžinai, koks kad jis buvo. Leisdamas „Aušrą“ vėlionis paskelbė kovą visiems Lietuvos priešininkams — rusams, vokiečiams ir lenkiškajai bacilai—(bacillus polonicus — kaip jis pats vadina. Mykolo Biržiškos apibūdinimu „tai buvusi didžiausia pasauly revoliucija, kokią istorija tezinanti — sukilimas vos bepradedančios susiprasti tautelės prieš didžiulę rusų - vokiečių-lenkų santarvę“¹⁾). Tai buvo silpnučio Dovydo kova su milžinu Galijotu Nors kova tęsėsi ilgai — bet ji laimėta, Laimėta del realaus tos kovos vado — Basanavičiaus galvojimo ir apskaičiavimo. Pastacių programos maksimumą iš karto—visas judėjimas iš pirmų jo žygių būt pasmaugtas ir su šaknimis išrautas. Stiprėjant kovotojų eilėms—Basanavičius plėtė ir programą. Patogioms sąlygoms susidarfus—jis pastatė reikalavimų maksimumą ir juos realizavo. Atgauta Lietuvos nepriklausomybė. Iš to tat aišku, — kiek mūsų nepriklausomas vėlionis buvo genialus — tautos žadinimo varpininkas, tiek buvo genialus ir kovos vadas, strategas, politikas.

Šita jo ypatybe mėginama išaiškinti ir mūsų didžiojo tautos patriarcho susidėjusieji santykiai su Bažnyčia ir jos atstovais — kunigais. Aš pasitenkinsiu faktais. Jie patys nušvies paliestąjį klausimą. Krikščionybės per visą savo ilgų metų darbuotę kaip mokslo Basanavičius niekad neįžeidė. Kunigų kaip kunigų nepuolė. Jei kartais tekdavo kritika palesti kunigą, tai nelietė jo kaip kunigo, tik kaip nevykusio tautinio nusistatymo Lietuvos sūnų. Tokios kritikos neišvengdavo ir pasauliečiai nepaisant jų politinių nusistatymų. Basanavičius mėgdavo teisybę į akis pasakyt kiekvienam, kas buvo prieš tautą nusidėjęs. Jo darbuotėj randame tokių žygių, kurie dar kartą įrodo, kad jis buvo lietuvis perdėm ir tik lietuvis, kurio aukščiausias tikslas Lietuva ir jos šviesi ateitis, bet vienkart duoda pamato manyti, kad tikyba ir tikybos reikalai, jam nebuvo svetimi ir kad savo asmens ir tautos gyvenime jai skyrė toli gražu ne paskutinę vletą.

1906 m. Basanavičius sumano ir drauge su kitais visuomenininkais įkuria „Sąjungą gražinti lietuviškajai kalbai teises Lietuvos bažnyčiose“. Rašo jai programą ir faktais motyvuotą raštą, kuris buvo įteiktas dvasinei Vilniaus valdžiai. Laimėjo tai, kad buvo praplėsta lietuvių kalbos teisės Vilniaus kunigų seminarijo ir sulenkintose parapijose.

Bene 1907 m. Basanavičiaus pastangomis gauta iš rusų valdžios leidimas lietuviams maldininkams vykti Romon. Nebuvo lengva tai pasiekti, nes veik šimtą metų toks leidimas nebuvo duodamas. Pavyko jam tas rusų valdžios nusistatymas pakeisti savo autoriteto ir paties pažinčių dėka.

¹⁾ Iš M. Gustaičio str. „Rytas“.

Basanavičius daug dėjo pastangų gauti Vilniui lietuvių vyskupą. Tai pasiekti buvo sunku. Jis gyveno viltimi jo sulaukias. Ir 1919 sulaukė savo bendradarbio a. a. arkivyskupo Jurgio Matulevičiaus.

Jis ir bažnyčios nevengia. Retkarčiais joje leško savo sielai pasilsio. „O kai tauta džiaugias kuo ar liūdi ko savo bažnyčioje, doc. Tumo tvirtinimu, Basanavičius pirmas ten“¹⁾.

Niekad pats velionis nesierzindavo su Lietuvos katalikai ir kitų už tai nepagirdavo. Jis mokėjo kitų tikiybinių nusistatymą pagerbti. Katalikybės įžeidimas jam buvo nemalonus. Kiek nemalonus matyti iš to, kad 1922 m. rašytam savo straipsny „Ausros“ genezis²⁾ rado reikalinga pažymėti, jog pirmam „Aušros“ numerį užgauta tikiybiniai jausmai be jo kaltės, kadangi redaktorius įdėjo tą straipsnį jo nesiklausdamas.

Rengdamasis skirtis su šluo pasauliu velionis atliko išpažintį ir priėmė paskutinį patepimą. Prie kunigo jis ir Dievui sielą atidavė.

A. a. dr. Basanavičius ir šitoj srity išlaikė savo dūdybę. Jis kataliku gimė ir kataliku mirė.

Kas buvo Lietuvoj stojus a. a. Basanavičiui tautos darbo dirbti? Jis į tai atsako savo jau mano minėtoj „Aušros“ prakalboj taip rašydamas:

„Jau daug šimtų metų praėjo kai paliovė Lietuvos giedrotose padangėse spindėjus žvaigždėlė, kuri mūsų tėvų tėvams švietė; tamsi neperregiama ūkana apslautė mūsų linksmą senovėje žemę; visokie vargai ir sunki, o ilga vergovė išdildė iš atminties mūsų paminėjimus laimingesnio ir nevargingo gyvenimo; užmiršome, kuo mes senovėje buvome, ir tik retoj jau dainoje ar pasakoje randi paminklą minavotą iš praeities mūsų... Liko dar kalba mūsų garbinga, apie kurią mes galime drąsiai su mokytu vyru ištarti: „Die Sprache ist unsere Geschichte“. *Štalp—viskas pragaišo, o ir tas mūsų vienutelis skarbas kalba taipogi nyksta*“³⁾.

Ir šiuo metu kada visa pragaišo, kada vienintelis tautos skarbas — kalba — sparčiai nyko, kada jos geriausi sūnūs — inteligentai gėdijosi save lietuviiais pripažinti, kada pagaliau rusai su savo talkininkais vokiečiais ir lenkais griebėsi paskutinį priemonių amžinai palaidoti lietuvių tautą ir Lietuvos vardą iš gyvenimo išbraukti, šituo Lietuvos merdėjimo metu, mūsų gyvenimo juodžiausios vergovės ir žiauriausios rusų priespaudos naktį — stoja sunkaus amžių slėgimo nukankintos ir nukamuotos mūsų tautos priešaky Apvaizdos siųstas garbingas pranašas ir laisvės

¹⁾ „Valžganto Raštai“ IV tomas 104 pusl.

²⁾ „Aušros 40 metų sukaktuvėse“ pusl. 17.

³⁾ Mano pabraukta M. K.

varpals skambindamas šaukia savo mylimą tautą iš amžių letargo pabusti ir stoti į savo garsiųjų prabočių kelius. Šviesaus mūsų tautos laisvės varpininko — Basanavičiaus — apsišarvojusio prieš stosiant į sunkųjį darbą — karšta neinteresuota tėvynės meile, skaisčiomis dorybėmis, įstabiu mokslu, nenuilstamu darbštumu, savęs išsižadėjimu ir pasiaukojimu tėvynės reikalams — varpai skamba vis galingiau ir galingiau, jų stebuklingi aidai plinta tolyn ir tolyn, pagaliau pasiekia kiekvieną tautietį, pastato visus ant kojų, ir pats stovėdamas sukeltos tautos priešaky veda ją ilgai sunkiais erškėčiuotais keliais pirmyn ir pirmyn prie tos skaisčiosios „žvalgzdelės, kuri mūsų tėvų tėvams švietė“. Iš 1883 metų tas mūsų amžialis gerbtinas tautos vadas priveda savo tautą prie 1905 m., iš 1905 m. prie 1918 m. vasario 16 dienos ir čia sustoja. Čia krito jo vedamą tautą ilgus metus slėgusieji vergu-vės pančiai, čia laisvė atgauta, čia įžengta į žadėtąją žemę. Jis, kaip Mozė, įvedęs savo tautą iš nelaisvės namų į žadėtąją žemę — duoda pasilsėt jai po ilgus kelionės savo reikalus aptvarkyt. Bet likimas nelėmė jai ilsėtis. Atsigavę ereliai, vėl puola savo auką ir drasko ją iš visų pusių. Laisvės kovoj užgrūdinta tauta apsigina, bet Vilnius lieka baltojo erelio naguos. Mūsų senas varpininkas nežiūrint savo nuovargio ir amžiaus naštos lieka Gedimino pilies sargyboje, prie tautos aukuro, eina ir toliau tautos laisvės ir suvienijimo varpininko sunkias pareigas ir laukia savųjų ateinant. Nesulaukė ir krito. Jo skaisti siela nuskrido į kitą ramesnijį gyvenimą prie Aukščiausiojo Tėvo, Kuris tesuteikia jam už didžius mūsų tautai nuopelnus amžiną ramybę, o kūnas liko čia pat Vilniuj, šalia Vytauto ir kitų mūsų tautos didžių vadovų, kad ir iš po šaltos Rasų žemelės šviestų mums skaisčiu atminimu ir rodytų tikrus tautos ir valstybės gyvenimo kelius.

Jis mirė, bet darbai jo gyvi ir gyvens mūsų tautoj amžinai. Jis mirė, bet dvasia jo su mumis, ir ja mes privalom gyventi. Jis mirė nepalikęs tautai testamentą ir neįpareigojęs jos žodžiu. Bet jo testamentas — tai jo šviesus asmuo, jo dideli darbai, jo keliai, kurlais vedė tautą, jo skaisčius idealai. Kas supras tą testamentą, supras ir pareigas, kokių jis iš mūsų reikalauja eiti. Statyti Lietuvą ir jos gerovę aukščiau savo asmens reikalų, viršų savo simpatijų ir antipatijų, dirbti jai neinteresuotai, savęs išsižadėjus, save jai paaukojus, eiti tik tais keliais, kurie veda Lietuvą prie laimingesnės ateities; Vilniaus niekad nepamiršti ir neatsižadėti, — štai trumpa to didžiojo tautos vyro testamentą santrauka; štai jo valia. Nieko malonesnio garbingojo velionės sielai mes šiuo metu neįstengsim parodyti, kaip pasižadėti jo testamentą pildyti sąžiningai, atkakliai ligi gyvenimo pabaigos.

Prisiekim tad visi, prisiekim tam Dievui, kas kurį tiki prieš vos šiandien naujai supiltą mūsų mylimiausio vado kapą, kad jo valia — mums šventas įsakymas, kad būsim skaisčių Lietuvai naudingų idejų varpininkais, kad eism, kad ir įvairiais bet tik

Lietuvos keliams, kad dirbsim tik ad majorem Lithuaniae gloriam.
Prisiekiame iškilmingai, kad prieš visus Lietuvos priešininkus iš
kur jie bebūtų, ir kas jie bebūtų, metę visa į šalį, pamiršę visa,
kas buvo taip mūsų —

Mes vienas į vieną sustosim į kovą,
Kaip milžinas amžių bausis!
O meilė tėvynės tik bus mums vadovu
Ir Dievas, Kurs rėdo visus.
Darbuos gi mes eisim, kur šaukia tėvynė
Apginsime, broliai, ką proseniai gynė—
Tėvynės nelaimės pražus!